

Тематична рубрика: **ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ**

УДК 336.27

Бражник Л. В.

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,

Дорошенко О. О.

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,

Полтавська державна аграрна академія

БОРГОВА ПРОБЛЕМА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ DEBT PROBLEM AND ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

У статті розглянуто проблеми забезпечення боргової безпеки держави з позицій удосконалення теоретичного базису та організаційних засад. Досліджено стан та структуру державного боргу країни. Проаналізовано особливості боргового простору країни, зв'язок боргових запозичень із завданнями розвитку економіки. Визначено недоліки сучасного стану забезпечення боргової безпеки України.

Ключові слова: боргова безпека, боргове навантаження, державний борг, фінансова безпека, фінансова стійкість країни.

В статье рассмотрены проблемы обеспечения долговой безопасности государства с позиций усовершенствования теоретического базиса и организационных принципов. Исследовано состояние и структура государственного долга страны. Анализированы особенности долгового пространства страны, связь долговых заимствований с заданиями развитию экономики. Определены недостатки современного состояния обеспечения долговой безопасности Украины.

Ключевые слова: долговая безопасность, долговая нагрузка, государственный долг, финансовая безопасность, финансовая стойкость страны.

The article considers the problems to ensure the effective system of state debt security management from the standpoint of improving theoretical basis and organizational principles. The state and structure of the country's public debt has been studied. The features of the country's debt space, the measure of the connection of debt borrowings with tasks to the development of the economy are analyzed. Deficiencies of the current state of ensuring the debt security of Ukraine are identified.

Key words: debt security, debt load, public debt, financial security, financial stability of the country.

Постановка проблеми. Фінансова безпека є критерієм ефективного функціонування держави. У найзагальнішому вигляді ефективна держава – це держава, яка відстоює свої національні інтереси і забезпечує свою національну фінансову безпеку, як в сприятливий час, так і в моменти кризи, в умовах необмеженої міжнародної конкуренції. Без забезпечення фінансової безпеки на практиці неможливо вирішити жодне з завдань, що стоять перед сучасною державою.

Приділяти увагу фінансовій безпеці держави необхідно завжди, але особливо під час реструктуризації економіки, переходу до нової економічної і фінансової стратегії розвитку, коли потрібно формувати і використовувати величезні обсяги фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових літературних джерел з поставленого питання засвідчує, що проблема підвищення економічної, фінансової та боргової безпеки залишається досить гострою. Вивченню питань боргової складової в економіці приділялася увага таких зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Кейнс, А. Сміт, Д. Рікардо, М. Фрідмен, Р. Рансьєр, Б. Хейфеца, та О. Барановський, Т. Богдан, О. Васирик, І. Жилияєв, С. Мочерний, О. Власюк та ін. У більшості праць провідних науковців наголошується на важливості управління державними

зобов'язаннями з урахуванням фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин держави в межах обов'язкового дотримання саме боргової безпеки держави.

Разом з тим на сьогодні поняття боргової безпеки в основному розглядається на макроекономічному рівні, а в корпоративному ракурсі проблема допустимих меж боргових відносин не отримала достатнього обсягу дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження боргової проблеми країни, як складової та економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема державного боргу (боргова проблема економіки) зачіпає сферу національної економічної безпеки. Під останньою слід розуміти забезпечення стійкого функціонування і розвитку національної економіки, недопущення неприйняттого рівня її вразливості від різних негативних чинників у разі їх спонтанної або свідомої реалізації [1]. У ряді найбільш значимих складових національної безпеки можна виділити наукову, технічну, технологічну, військову, промислову, соціальну, фінансову, енергетичну, екологічну, інформаційну, продовольчу безпеку, що відбивають стан пріоритетних сегментів або рівнів економіки країни. Як видно, в цей перелік входить і фінансова безпека національної економіки (рис. 1).

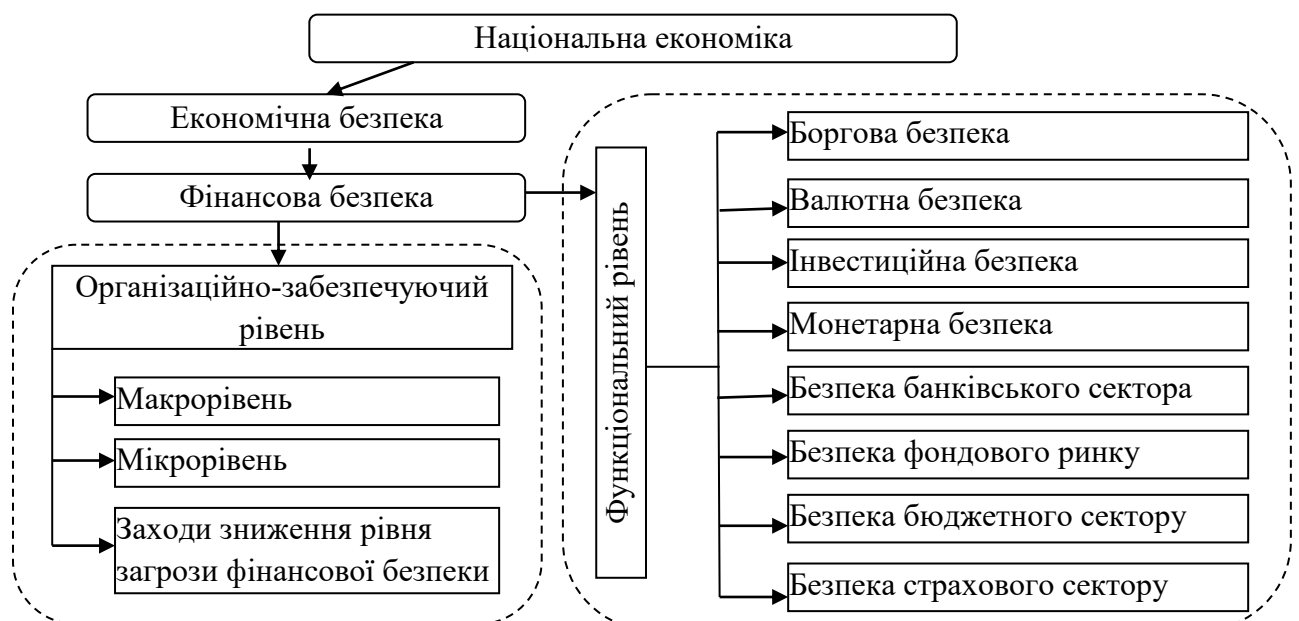

Рис. 1. Структура фінансової безпеки

Джерело: розроблено автором

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року зазначає, що до загроз національним інтересам і національній безпеці належить велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів [2]. В свою чергу, відповідно до Бюджетного кодексу України, граничним обсягом державного боргу для України є 60 % від обсягу ВВП.

Станом на 31 грудня 2017 року державний і гарантований державою борг України за 2017 рік зріс на 11 %, або на 211,87 млрд грн, до 2,142 трлн грн. З урахуванням оцінок номінального ВВП України за 2017 рік, оприлюднених НБУ, на рівні 2,930 трлн грн, показник державного боргу на кінець 2017 року становив 73,1% ВВП [3]. Оскільки дане співвідношення майже на 13 процентних пунктів перевищує граничний обсяг, таким чином виникає реальна загроза фінансовій безпеці держави. Як наслідок це становить величезну проблему для України і в першу чергу відображається на темпі економічного розвитку, а у зв'язку з цим – на рівні життя громадян.

Боргова проблема як економічна реальність і об'єкт наукового аналізу має дві сторони. По-перше, це економічні аспекти боргу: додаткове фінансування економічного розвитку, покриття дефіциту бюджету, розширення фондового ринку, взаємозв'язок останнього з грошово-кредитним ринком, «ефект витіснення», «управління боргом» і цілий ряд конкретних фінансово-економічних проблем. По-друге, цей істотний вплив боргу на національну економічну безпеку, тобто на здатність країни витримати і скоротити борговий тягар, зберегти фінансовий і загальноекономічний суверенітет, не допустити розростання кризових процесів, зниження національної конкурентоспроможності, посилення диспропорцій в розвитку регіонів тощо.

Боргова безпека країни – це такий стан (рівень) державної заборгованості, при якому країна здатна здійснювати стійке функціонування фінансової

системи і національної економіки в цілому, забезпечуючи одночасно ефективне використання державних запозичень в національних інтересах, своєчасну виплату боргів (як основної суми, так і відсотків), недопущення критичного накопичення боргового тягаря, збереження фінансового суверенітету, економічної і політичної незалежності країни. Для конкретної оцінки міри боргової безпеки проводиться зіставлення фактичних і так званих граничних значень.

Завдання справжньої роботи полягає в тому, щоб розкрити системний (багаторівневий) характер боргової безпеки стосовно національної економіки, показати суперечливий стан боргової проблеми в країні і неоднорідність боргового простору національної економіки.

Державний борг, як відомо, складається з двох частин: зовнішнього і внутрішнього боргу. Так, станом на 31 грудня 2017 р. державний внутрішній борг України склав 753,4 млрд грн (35,18 %), зовнішній – 1080,31 млрд грн (50,44 %), гарантований державою – 307,96 млрд грн (14,38 %). Для порівняння, станом на 31 грудня 2016 року державний та гарантований державою борг України становив 1929,76 млрд грн, з них державний зовнішній борг – 980,19 млрд грн (50,79%) державний внутрішній борг – 670,65 млрд грн (34,75%), гарантований державою борг – 278,93 млрд грн (14,45%) [4].

Досліджуючи динаміку боргу видно, що зростання відбувається як зовнішнього, так і внутрішнього боргу держави.

Структура державного боргу показує значне перевищення зовнішнього боргу над внутрішнім. Зміну структури державного та гарантованого державного боргу за 2007 – 2017 рр. відображено на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка та структура державного боргу України

Джерело: авторська розробка на основі джерела [5]

Отже, для української економіки гострішою є проблема зовнішнього боргу. Річ у тому, що внутрішній борг, незважаючи на його рівень і можливе наростання, не представляє істотної, критичної загрози для національної економічної безпеки. Він не підриває суверенітету країни, не веде до фінансового диктату інших держав і міжнародних фінансових організацій, як при зовнішньому боргу держави.

Способи рішення цих проблем можуть бути різними, зокрема реструктуризація на основі домовленостей між державою і зацікавленими сторонами або (у критичних випадках) примусом чи відмовою від своїх зобов'язань.

Звичайно, в таких випадках неминучі негативні наслідки: ріст недовіри до держави, до його фінансових інститутів і інструментів, серйозний удар по фондовому ринку і по фінансовому положенню утримувачів державних облігацій (банків, інших комерційних структур, фізичних осіб, зарубіжних

суб'єктів), можлива криза неплатежів, погіршення інвестиційного клімату, зниження фінансових рейтингів країни тощо. Усе це підриває фінансову стійкість країни, негативно позначається і на її борговій безпеці. Хоча це не є критичною загрозою для національної економіки, для її суверенітету на відміну від наслідків великого нарощування зовнішнього боргу і виникаючої небезпеки неможливості його погашення. Саме тому надалі проблема боргової безпеки при аналізі її на макрорівні пов'язується переважно із зовнішньою заборгованістю країни. На інших рівнях економіки акценти можуть розставлятися інакше.

Борговий простір країни включає взаємозв'язані структурні елементи мікро- макроекономіки в якості сфер (суб'єктів) боргової економіки. Оцінка боргового стану вказаних елементів приймає характер різних видів (рівнів) боргової безпеки.

На мікрорівні можна говорити про боргову безпеку бізнесу, а також фізичних осіб (громадян). Загальні питання регулювання заборгованості господарюючих суб'єктів у контексті їх фінансової платоспроможності регулюються законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У ньому окремо прописані особливості банкрутства окремих категорій боржників – юридичних осіб, а саме: сільськогосподарських підприємств, страховиків, державних підприємств тощо. Виділені також особливості банкрутства фізичних осіб, підприємців і селянські (фермерські) господарства [6].

Станом на 1 грудня 2017 р. обсяг непрацюючих кредитів фізичних осіб становив майже 164 млрд грн (близько 52 %) [7]. Однак слід згадати, що з початку 2017 року почали діяти нові правилами оцінки проблемних кредитів в Україні. Таким чином, реальне падіння якості обслуговування кредитів порівняно з попереднім роком якщо і відбулося, то в більшості через те, що погіршилося обслуговування кредитів у Приватбанку після його націоналізації.

Отже, якість кредитного портфеля погіршується, боргове навантаження на

населення збільшується.

Порівняно з країнами єврозони доля кредитної заборгованості в річних доходах населення значно вище і наближається до 100 %. Проте необхідно брати до уваги два моменти: по-перше, вказану заборгованість слід віднести не до усього населення, а тільки до економічно активних громадян, то вона досягне вищого рівня; по-друге, показник поточного боргового навантаження, що розраховується як відношення сумарних виплат за основним боргом і відсотками по банківських кредитах домогосподарств до грошових доходів населення, в нашій країні помітно вище, ніж в країнах з розвинутою ринковою економікою. Таким чином, боргова проблема на рівні домогосподарств (фізичних осіб) може кваліфікуватися по ряду параметрів як тривожна.

Боргова проблема є гострою і для українського бізнесу. Так, основна сума боргів припадає на великі господарюючі суб'єкти і банки, причому це переважно зовнішній борг і борг господарюючих суб'єктів з державною участю. Загальна сума корпоративного (разом з банками) зовнішнього боргу на 31 грудня 2017 р. склала 294,7 млрд грн, що складає 21 % сукупного зовнішнього боргу [5]. При цьому потрібно мати на увазі, що істотна частина цієї заборгованості номінована в іноземній валюті, що робить ряд компаній уразливим до валютного ризику.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» граничний рівень державного боргу визначено в обсязі 1999347,2 млн грн. Станом на 31 грудня 2018 року частка державного зовнішнього боргу орієнтовно становитиме 62,4 % обсягу державного боргу, а державного внутрішнього боргу – 37,6 %. При цьому питома вага довгострокових боргових інструментів становитиме 78,5%, середньострокових – 20,2 %, короткострокових – 1,3 % [8].

Міжнародне рейтингове агентство Moody's опублікувало інформацію, у якій надані прогнози щодо державного боргу України і дефіциту платіжного балансу. На думку експертів з Moody's, прогноз дефіциту платіжного

балансу України складе 5,5 % ВВП. До кінця поточного року обсяг гарантованого урядом державного боргу нашої країни складе 72,3 % ВВП. Але гірше всього виглядають цифри по загальному зовнішньому боргові – 104,6 % ВВП.

Однак, незважаючи на ці дані, в Moody's привласнили Україні рейтинг «Саа», що оцінюється як «позитивний». Інституціональному зміцненню України посприяло співробітництво з МВФ, але внутрішня і зовнішня невизначеність української влади відштовхує потенційних інвесторів [9].

Поточна економічна ситуація в Україні характеризується загрозливим зростанням боргового навантаження, що виступає одним з базових факторів гальмування розвитку економіки країни.

Висновки з проведеного дослідження. На завершення можна констатувати, що:

1) боргова проблема в Україні з точки зору забезпечення національної економічної безпеки є суперечливою, неоднозначною, незважаючи на, здавалося б, зовнішнє фінансове благополуччя країни. В зв'язку з цим необхідно використати ширше коло критеріїв для оцінки гостроти боргової ситуації в національній економіці;

2) борговий простір в нашій країні неоднорідний, тому залишається актуальним питання забезпечення єдиного боргового простору в українській економіці, що припускає посилення координації в управлінні сукупним боргом країни;

3) необхідно більшою мірою зв'язувати запозичення з націленістю на стратегічні завдання розвитку економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна безпека : навч. посіб. / З. С. Варналій [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.

2. Закон України «Про основи національної безпеки» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу:

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

3. Ганкевич Р. Державний борг України за рік перевищив 2 трильйони гривень [Електронний ресурс] / Р. Ганкевич. – Режим доступу: https://zaxid.net/derzhavniy_borg_ukrayini_za_rik_perevishhiv_2_trilyoni_griven_n1447931.

4. Державний борг України збільшився на 11 % – до 2,1 трлн грн [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://espresso.tv/news/2018/01/31/derzhavnyy_borg_ukrayiny_zbilshyvsiya_na_11_do_2_142_trln_grn.

5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] / Государственный долг Украины (2010 – 2017). – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>.

6. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Статистика. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] / Програма управління державним боргом на 2018 рік. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%83%D0%B4%D0%B1%20%D0%BD%D0%B0%202018%20%2031.01.2018.pdf>.

9. Moody's порахували державний борг України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://fin-credit.com.ua/moodys-porahuvali-borg-ukrainy>.

REFERENCES

1. Varnaliia Z. S. (2009) *Ekonomichna bezpeka : navch. posib.* [Economic security]. Kiev: Znannia. (In Ukrainian).

2. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky» [The law of Ukraine «About the foundations of national security»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

3. Hankevych R. (2018) Derzhavnyi borh Ukrainy za rik perevyschchiv 2 tryliony hryven [The state debt of Ukraine for the year exceeded 2 trillion hryvnias] (electronic). Available at: https://zaxid.net/derzhavniy_borg_ukrayini_zh_rik_perevishhiv_2_trilyoni_hryven_n1447931.

4. Derzhavnyi borh Ukrainy zbilshyvsia na 11% - do 2,1 trln hrn [State debt of Ukraine increased by 11% - to 2.1 trillion hryvnias] (electronic). Available at: https://espreso.tv/news/2018/01/31/derzhavnyy_borg_ukrayiny_zbilshyvshya_na_11_do_2_142_trln_hrn.

5. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine] / Hosudarstvennyi dolh Ukrainy (2010-2017) (electronic). Available at: <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>.

6. Zakon Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrutom» [The law of Ukraine «On restoring the debtor's solvency or recognizing it as a bankrupt»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

7. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine] / Statystyka (electronic). Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

8. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine] / Prohrama upravlinnia derzhavnym borhom na 2018 rik (electronic). Available at: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%83%D0%B4%D0%B1%20%D0%BD%D0%B0%202018%20%2031.01.2018.pdf>.

9. Moodys porakhuvaly derzhavnyi borh Ukrainy [Moody's counted the state debt of Ukraine] (electronic). Available at: <https://fin-credit.com.ua/moodys-porahuvali-borg-ukrainy>.